

Araştırma Makalesi / Research Article

Küresel Sistemin Yeni Eğilimleri: Küreselleşmeden-Dönüş (Deglobalization) ve Yeniden-Küreselleşme (Reglobalization)

Timuçin Yalçınkaya¹

Öz

Bireyler, firmalar, örgütler ve devletler olumlu ya da olumsuz yanlarıyla küreselleşme sürecini deneyimlemektedirler: Küreselleştiren teknolojileri kullanmakta; küresel üretim ağına bir noktadan katılmakta; küresel tüketim kültürüne sahip olmakta; küresel politikaların etkisine açık olmakta; küresel bağlantılar kurmakta; küreselleştirdiğimiz bilincini taşıtmaktadırlar. Fakat günümüzde sosyoekonomik, sosyokültürel ve sosyopolitik krizler ve çatışmalardan küreselleşmenin sorumlu olduğuna ilişkin savlar ileri sürülmekte ve alternatif olarak *küreselleşmeden-dönüş* (deglobalization) ve/veya *yeniden-küreselleşme* (reglobalization) kavramları/süreçleri önerilmektedir. Küreselleşmeden-dönüş ve yeniden-küreselleşme; 2008 yılında baş gösteren küresel ekonomik kriz, Covid 19 pandemisi ve Trump yönetiminin küresel piyasaları etkileyen ekonomi politikaları bu yeni süreçlerin ortaya çıkışında dönüm noktaları olmuştur. Bu bağlamda bu çalışmada; yeni küresel süreçleri açıklayan küreselleşmeden-dönüş ve yeniden-küreselleşme kavramlarını açıklamak ve sınırlı Türkçe literatüre katkı sunmak amaçlanmaktadır. Çalışmada; bu kavramlara ilişkin felsefi değerlendirmenin yapıldığı nitel bir yöntem izlenmektedir. Sonuç olarak; bu yeni küresel süreçlerin normatif bir yapılanma gereğini vurgulamasından dolayı, özellikle gelişmekte olan ya da az gelişmiş ülkelerin etkin ulusal politikalarından kopmadan küresel ilişkiler kurması önerilmektedir.

Anahtar Sözcükler: Küreselleşme, Küreselleşmeden-dönüş, Yeniden-küreselleşme.

New Tendencies of the Global System: Deglobalization and Reglobalization

Abstract

Individuals, corporations, organizations and states experience the process of globalization, with its positive or negative aspects. They utilize technologies that enable globalization, joining the global production network and adopting a global consumer culture. Global politics also influence them, leading to global connections and a global consciousness. It is claimed, however, that globalization is blamed for the socioeconomic, sociocultural and sociopolitical crises and clashes today. And the concepts and processes of *deglobalization* and/or *reglobalization* are proposed alternatively.

Deglobalization and reglobalization are new phenomena within that some dynamics mould the global system, such as global economic crisis which erupted in 2008, Covid-19 pandemic and its economic and political impacts, Trump administrations' economic policies, and so on. Therefore, it is challenging to discuss an extensive literature on deglobalization and reglobalization within this limited timeframe. Even the Turkish literature on these concepts is more limited.

In this context, this study aims to explain the concepts of deglobalization and reglobalization that describe new global processes and to contribute to the literature in Turkish. The study employs a qualitative methodology to provide a philosophical assessment of these concepts. As a result of this study, because these new global processes emphasize the need for a normative structure, it is recommended that developing or underdeveloped countries, in particular, establish global relations without breaking away from their effective national policies.

Key Words: Globalization, Deglobalization, Reglobalization.

¹ Dr. Öğr. Üyesi, Dokuz Eylül Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi İktisat Bölümü, timucin.yalcinkaya@deu.edu.tr, <https://orcid.org/0000-0003-1579-6606>

EXTENDED SUMMARY

Globalization is a global integration process that emerged and progressed especially in the 1970s. However, its historical roots date back to the Mercantilist understanding that emerged in the Western world in the 1500s. International economic relations were widespread before the 1970s, but also these relations were based on reciprocity, rather than integration. Therefore, this process was shaped among nation-states or nation-societies and an *international* process emerged within the framework of national values and priorities. However, as the emphasis on the concepts of nation or national lost its importance in the 1970s, a *transnational* system and structure began to emerge that made these concepts secondary. Thus globalization has been interpreted as transnationalization.

In the process of transnationalization, the national origin of goods, capital or labor is not seen as a priority and privilege. The important thing is the price or quality of goods, the production capacity or profitability of capital, or the productivity of labor. The ethnicity of a scientist, a student, an artist or a sportsman is not significant, but their success and contributions to their realms are significant. This process in which loyalty towards national-state or national-society weakens constitutes globalization.

The process of globalization can be seen as the evolution of capitalism. The capital accumulation system that took shape through trade in the Mercantilist period, in other words, capitalism, was also called *commercial capitalism*. *Industrial capitalism* was witnessed with the industrial revolutions that started with the invention of the steam engine, and that increased quantitatively and qualitatively throughout the 19th century. Later, *financial capitalism* developed with the financial flows that grew by including states from the end of the 19th century. The structure that progressed cumulatively along commercial, industrial, and financial lines took shape as global capitalism in the 1970s.

Global capitalism is based on two pillars. The first is that capitalism became a system that was geographically widespread around the world, especially after the collapse of the Soviet Bloc in 1991. Almost all countries adopted capitalism as an economic system. The second is that capitalist principles and understandings have penetrated every sphere of the state and society. In this context, the motivational sources of capitalism, such as price, profit, and freedom, have begun to settle in many public areas, such as education, health, social security, and national security. This whole process has brought about the integration of markets on a global scale and capitalism becoming a building block of the international society.

Although globalization and/or global capitalism promote worldwide integration, some examples of regionalization such as the European Union, ASEAN, APEC, NAFTA, and MERCOSUR are also seen. These organizations are not essentially opposed to globalization. They are founded on the expectation and foresight of liberalizing the economic relations of countries that are geographically or economically, culturally, and politically close to each other, and thus increasing welfare. They incorporate features such as free trade agreements, customs unions, and monetary unions. However, these union processes do not prevent transnational practices, that is, practices independent of national origins. Practices such as making business agreements with companies worldwide, consuming goods from global companies, finding work, and migrating to work anywhere globally are not limited by the regionalization process.

Regionalization trends are not an obstacle to the functioning of global capitalism. However, debates on protectionism highlight a return to a nation-state-focused structure. Some developments such as the global economic crisis in 2008, the Covid-19 pandemic, Donald Trump's protectionist stance on issues such as tariffs, immigrant visas, and domestic industries in the USA, and other national protectionist measures against this stance, have led to the questioning of globalization.

Questioning globalization does not lead to an opposite, that is, a socialist alternative. Instead, it has given rise to the concept of deglobalization, which highlights the foundations such as strengthening domestic producers and workers against transnational firms and the transnational capitalist class, import substitution industrialization, solidarity as in cooperatives, participatory economics, the adoption of fair-trade principles, decreasing immigration, and so on. Deglobalization does not involve ending globalization, but seeks to create a global cooperation environment that focuses on the reorientation of nation-states towards the goal of development. In the process of deglobalization, the national practices of some countries such as, China, Brazil and so on, serve as models. These countries may even play a role in structuring this process. Consequently, the emphasis on the national context and on the relations between national-states constitutes the main characteristics of deglobalization. However, it is also considered within the

scenarios that this process will be able to bring about extreme nationalism, hostility instead of fair competition and the possibility of war.

Questioning globalization has also led to the emergence of the concept of reglobalization. This concept is directed at improving the existing model of globalization rather than turning inward. In this respect, it is required to refine, reframe, reform, redefine and revise the original globalization. This means that the liberal or neoliberal characteristics of the original globalization will be questioned more. Unlike the original globalization, this time a globalization approach is being proposed not through developed capitalist countries or traditional institutions such as UPF, World Bank, WTO, but through the efforts of developing countries and examples of global cooperation. A new globalization approach that respects humanity and nature should be established through dialogue and agreements between nation-states. However, it is also questionable whether this structure of reglobalization will be welcomed by the existing transnational capitalist class and traditional (supra-national) institutions, or not.

There are some similarities in the theses of deglobalization and reglobalization. This similar theses can be summarized as 1) Independence of national-states on policy making, 2) Efficient statist/public policies, 3) Developmentalism, 4) Participation in the local and global realms, 5) Equality in the local and global realms, 6) Global governance.

In the context of these theses, deglobalization emerges on the basis of a protectionist insight and prioritizes internationalization over transnationalization, and reglobalization claims that the original globalization can be kept and improved. Both concepts involve the need to construct new processes with the idea that the promises of globalization have not been realized, or in a sense, the promises/gains of globalization are unequally distributed. So these concepts have a normative characteristics: They are built on what the right policies ought to be and what ought to be done against the negative sides of globalization.

GİRİŞ

Firmaların ve devletlerin dünya çapında yayılmasının ivme kazandığı coğrafi keşifler çağında (yaklaşık olarak 1500'lü yıllarla) başlayan ulus-devletler arası (uluslararası) sistem; tarihsel olarak ticaret, endüstri ve finans yönelimli bir kapital birikim süreci sergilemiştir. 1970'li yıllarla birlikte oluşan küresel sistem ise 'uluslararası' olmaktan çok, 'ulusötesi' olarak nitelendirilen, kapitalizmin küreselleşmesine dayalı bir sistem olarak tanınmaktadır: Küresel kapitalist (ulusötesi) sistemde insanların, firmaların, kurumların dünyayı piyasa odaklı ve rasyonel olarak anlamlandırmaları, ulus-devletin varlığının ve bağımsızlığının önemini ikincilleştirmektedir.

Küresel sistemin bu temel yapısı değişmemekle birlikte, 2000'li yıllarda yükselen küresel ekonomik kriz, küresel salgın, korumacı ticaret politikalarının yaygınlaşması, yabancılara ve/veya göçmenlere karşı olan tutum ve politikalar, stratejik bölgelerdeki savaşlar ya da savaş olasılıkları gibi etkenlerle küresel sistemin temel özelliklerinin sergilenemediğine tanık olunmaktadır. Açık ve serbest bir küreselleşme ilke olarak kabul edilse bile, belli düzeylerde korumacılık ve bölgeselleşme daha işlevsel görülebilmektedir. Bu bağlamda görece yeni süreçleri açıklamak üzere *küreselleşmeden-dönüş* (degloabalization) ve *yeniden-küreselleşme* (reglobalization) kavramları ileri sürülmektedir.

Küreselleşmeden-dönüş ve yeniden-küreselleşme kavramlarına ilişkin literatür halihazırda çok geniş değildir. Bunun temel nedeni; doğrudan bu kavramların ele alınmaması, bu kavramların içerdiği, yukarıda sözü edilen eğilimlere/olgulara ayrı ayrı odaklanılmasıdır. Dünya genelinde de böyle olmakla birlikte Türkçe açısından çok daha sınırlı bir literatür söz konusudur. Türkçe içerikli kimi internet sitelerinde özellikle 'degloabalization' kavramının 'küreselleşmeden geri dönüş' şeklinde çevrildiği kısa yorumlar, görüşler bulunmaktadır; fakat akademik olarak yalnızca iki çalışmadan söz edilebilmektedir.

Bu iki çalışmadan birinin yazarı olan Coşkun (2016), 'degloabalization' kavramını 'tersine küreselleşme' olarak çevirmiştir. 'Tersine küreselleşme' kavramı da aslında belli bir 'küreselleşme' mantığını taşımaktadır; mevcut (liberal/neoliberal) değer ve ilkelere dayalı değil, başka değer ve ilkelere dayalı bir başka küreselleşmeyi çağrıştırmaktadır. Böyle bir süreci *adalet globalizmi* (justice globalism) (Steger, 2009), *adil küreselleşme* (fair globalization) (International Labour Organization [ILO], 2004), *sosyalist küreselleşme* (socialist globalization) (Sklair, 2002) gibi kavramlar zaten açıklamaktadır. Oysa 'degloabalization' kavramının anlamı; küresel akışlardan uzak duracak şekilde ekonominin farklı boyutlarında içe dönülmesi, küresel sistemle bağı zayıflatılmış ulusal ekonominin yeniden öne çıkarılmasıdır. Yazar, kullandığı 'tersine küreselleşme' ifadesiyle, doğru bir şekilde 'degloabalization' kavramını işaret etmektedir; fakat Türkçe olarak bu ifade başka bir anlamı çağrıştırmaktadır. Ayrıca yazar 'degloabalization' kavramını oldukça sınırlı kapsamda işlemektedir (Coşkun, 2016).

Türkçe'deki ikinci çalışma ise Açıkalın (2023) tarafından yazılan kitap içi bölümüdür. Yazar bu çalışmada çevre konusuna odaklı olup 'degloabalization' kavramını derinlikli olarak incelemektedir (Açıkalın, 2023).

Bütün bu bağlamda bu çalışma yalnızca bu iki yeni kavrama odaklanarak kavramsal-felsefi bir içerik taşımaktadır. Özgünlüğünü böyle bir nitelikle kazanmaktadır. Bu özü doğrultusunda bu çalışmada; küresel kapitalist sistemin görece yeni sayılabilecek olan küreselleşmeden-dönüş ve yeniden-küreselleşme kavramlarını açıklamak ve İngilizce literatürdeki çalışmalar aracılığıyla, bu kavramların yükselmekte olduğuna Türkiye için dikkat çekmek amaçlanmaktadır. İlerleyen zamanlarda, ticaret, göç, uluslararası rekabet gibi konulardaki söylemleriyle dünya gündemini yönlendiren Donald Trump'ın ikinci döneminin küresel etkisiyle, küreselleşmeden-dönüş ve/veya

yeniden-küreselleşme tartışmaları yaygınlaşabilecek ve bu konu üzerine makalelerin sayısı artabilecektir. Fakat şu aşamada literatürün sınırlı olduğu açıktır.

Çalışmanın amacından hareketle birinci bölümde, korumacılık ve bölgeselleşme tartışmalarının yaşandığı küresel kapitalizm değerlendirilmektedir. İkinci bölümde küreselleşmeden-dönüş tezleri ve son bölümde ise yeniden-küreselleşme tezleri açıklanmaktadır.

1. KAPİTALİZME DAYALI KÜRESELLEŞME

Küresel kapitalizm, tarihsel ve sistemik birikimleriyle günümüz toplumsal sistemlerini ve süreçlerini açıklayan önemli kavramlardan biridir. Sermaye birikiminin ve ekonomik değer yaratmanın tarihsel olarak Merkantilist ticaret, endüstri devrimleri ve finansal araçlar yoluyla sağlanmasının ardından, kapitalist toplumsal birikim 1970'lerle birlikte bambaşka bir yapıya bürünmüştür: Kapitalist ilke ve kurumlar, mekânsal genişlemeyle ve yaşamın tüm boyutları itibarıyla küresel topluma yayılmış ve kökleşmiştir. Dünyanın hemen hemen her yerinde ekonomik, kültürel, politik her alanda kapitalist yaklaşımlar yerleşmiştir. Günümüzde küreselleşmenin sürdürülemezliği sıkça tartışılrsa da, kapitalizme dayanan toplumsal sistem küreselleşmenin özünü oluşturmaya devam etmektedir.

Kapitalizm, yükselmeye başladığı 1500'lü yıllardan 1970'lere kadar, ulusal kökenin, ulusa bağlılığın, ulusal değer ve anlamların önemli görüldüğü bir eksende, ulus-devletler arasında meydana gelen ilişkiler bağlamında ilerlemiştir. 1970'lerle birlikte ise küreselleşmenin temelinde yatan sistem olarak kapitalizm, ulusal önemin azaldığı ve ulus-devletin bağımsızlığının zayıfladığı bir çağ yaratmaktadır. Sklair (2001) bu konuda şu tezi ileri sürmektedir: Küresel sistem teorisi; ana oyuncu olan firmaların ve kapitalist sınıfın ulusal kökenlerinin daha az önemli görüldüğü bir toplumu açıklamaktadır. Oyuncuların ulusal kökenlerinden çok, faaliyetlerinin küreselleşme süreciyle nasıl ve ne kadar bağlantılı olduğu, onların kimliğini belirlemektedir. Bu doğrultuda oyuncuların ulus-devletleriyle tanımlanan hukuksal kimliklerinin ötesinde, sosyolojik bağlamda *ulusötesi* (transnational) kavramı anlam kazanmaktadır (Sklair, 2001).

Günümüzde küresel sistem bakımından değerlendirmeler yapılırken *uluslararası* (international) kavramının tercih edilmeye devam ettiği dikkatlerden kaçmamaktadır. Uluslararası kavramı; ulus-devletlerin bağımsızlıkları temelinde birbirleriyle ekonomik, kültürel, politik ilişkiler kurabilmeleri bağlamında, daha çok *dünya çapında olma* anlamıyla önemlidir. Ekonomik, kültürel, politik bir olayın/olgunun ulusal ölçekte değil, dünya ölçeğinde meydana gelmesi, uluslararası kavramıyla vurgulanabilmektedir. Olayın/olgunun düzlemi, boyutu, ölçeği gibi bakımlardan uluslararası kavramının kullanımı anlamlı olmaktadır. Ne var ki; ulusötesi pratiklerin ulus-devletlerin ve ulus-toplumların içine işlemesi yerli-yabancı ayrımını işlevsizleştirmekte ve ulus-devletler/ulus-toplumlar arasındaki (uluslararası) ilişkileri anlamsızlaştırmaktadır.

Bir devlet ya da toplum, yabancıların yerleşmesiyle (yerleşik pratikler sergilemesiyle) *tarihi, kültürü, davranışları temelinde bir olma* anlamındaki ulus kavramından uzaklaşmakta; ulus-devlet ya da ulus-toplum olmaktan çıkmaktadır. Başlangıçta yabancı ya da yerli denebilecek oyuncular çoğunlukla rasyonel olarak birbirleriyle ilişki kurmakta, birbirine karışmakta; bu doğrultuda kökenlere dayalı duygusallık, bağlılık, korumacılık gibi irrasyonel ilkeler çok sık gözlenmemektedir. Bütün bu çerçevede küresel sistem 'uluslararası' değil, 'ulusötesi' terimiyle daha anlaşılır şekilde açıklanabilmektedir.

Küreselleşmeyi *ulusötesileşme* (transnationalization) olarak ifade etmek anlamlıdır. Adda (2002) bu konuda; küreselleşmenin ekonomik bir sistem olarak kapitalizmin dünyaya yayılması anlamına geldiğini öne sürmektedir. Bu yayılma, *devletler-arası bir sistem mantığının* yerine

ulusötesi bir mantık koyma eğilimindedir. Bu bağlamda küreselleşme her şeyden önce özel sektör merkezli bütünleşme mantıklarının ürünü olma özelliğindedir (Adda, 2002). 1970'ler öncesinde uluslar arasında meydana gelen ekonomik ilişkiler de kapitalizme dayanmakla birlikte o düzende ulus-devletler bağımsız ve etkili olmuştur. Ancak, 1970'lerle birlikte ulus-devletleri ikincilleştiren, bütünleşme eğiliminde bir küresel piyasa mantığı yükselmektedir.

Adda (2002)'ye göre; *uluslararası ekonomi*, devletlerin bağımsızlığına saygılıydı ve üretim ve ticaretin temeli ulusal piyasalardı. Oysa *ulusötesi ekonomi*; oyuncuların ve piyasaların küresel bütünleşmesinin devletlerin kontrolünden çıktığı, devletlerin para, maliye gibi egemenlik alanlarının zarar gördüğü bir yapıdadır. Devletlerin bu durumunu tamamlayacak şekilde, iletişim devrimi sayesinde verilerin, imajların ve sermayenin dolaşımının aşırı boyutlara ulaşması, birçok alanda sınır ya da bölge kavramlarını ortadan kaldırmaktadır. Üretimin ulusötesi düzlemde düzenlenmesine yardımcı olmakta ve tüketim biçimlerinin küreselleşmesine katkıda bulunmaktadır (Adda, 2002, s.10).

Kazgan (2016) da küreselleşmeyi benzer bir sistemlikle açıklamakta; fakat küreselleşmeden dönüş işaretlerine dikkat çekmektedir. Kazgan (2016)'ya göre; küreselleşmenin temelde iki nedeni vardır: Bunlardan birincisi, elektronik alanındaki gelişmelerin ivmelendirdiği ulaştırma ve iletişimin dünya çapında sağladığı bütünleşme eğilimi; ikincisi de, 'görünmez elin görünür gücü' bağlamında ideolojik farklılaşmaların azalması ve ulusların politik yakınlaşma eğilimidir. Fakat bu temelde oluşmakta olan özgün küreselleşme, kapitalizmin eşitsizliklerle örülü yapısı nedeniyle uluslara/toplumlara bütünüyle olumlu yansımamaktadır. Bu doğrultudaki küreselleşme iki eşitsizlik eğilimi taşımaktadır. Birinci eşitsizlik, ülkelerin kendi içinde sosyoekonomik sınıflar arasındaki gelir bölüşümü bağlamında; ikinci eşitsizlik ise ülkeler arasındaki farklı gelir ve refah düzeyleri bağlamında meydana gelmektedir. Ülkeler arasındaki eşitsizlikler; coğrafi yakınlıklardan öteye, gelir, kültür, politika gibi açılardan birbirine yakın/benzer ülkeler arasında gruplaşmalar yaratmaktadır. Özellikle ticaret anlaşmaları, gruplaşma/bölgeselleşme eğilimini güçlendirmektedir (Kazgan, 2016). Bu bağlamda küresel eşitsizlikler görece zayıf ülkelerin ekonomik mantıklarını birbirine yakınlaştırırken, küresel eşitsizlikleri hızlandırma olasılığı yüksek zengin kapitalist ülkeler de gruplaşmalarını pekiştirmektedirler.

Küresel kapitalizm bağlamında ulusötesi üretim ve ticaret ağının gelişmesi ana eğilim olmakla birlikte, bu ağın bölgesel odaklı olduğu da gözden kaçırılmamalıdır. Belli açılardan *küresel akışlar* söz konusuysen, belli bir yığılma ekseninde *bölgesel yoğunlaşma* da göze çarpmaktadır. Chortareas ve Pelagidis (2004); küresel ticaret hacmindeki artışın *Amerika Birleşik Devletleri (ABD)*, *Avrupa Birliği (AB)* ve *Japonya- Güneydoğu Asya* olarak üç ticaret bloku arasında sınırlı kaldığını, ticari akışların dünyanın geri kalanına tam anlamıyla yansımadağını belirtmektedir. Üretim alanındaki karşılıklı bağımlılıkta ve ulusötesi ticari işlemlerde küresel (dünya ölçeğinde) bir artıştan çok, belirli grupların/blokların derinleşen bölgeselleşme süreci daha gerçekçidir (Chortareas ve Pelagidis, 2004).

Adda (2002), bloklar arası üretim ve ticaret bağlantılarını Kuzey-Kuzey ilişkisi olarak ifade etmektedir. Kuzey kavramı, gelişmiş kapitalist ülkeleri tanımlamaktadır. Bu ülkelerin refah, tüketim biçimi, kültür gibi açılardan görece birbirlerine yakın olmaları Kuzey'in kendi içinde üretim ve ticaret ağı geliştirmesine bir olanaktır. Ticaret bu doğrultuda yaklaşık yarıdan fazla ölçüde, benzer malların karşılıklı ticareti anlamına gelen *endüstri-içi ticaret* şeklinde gerçekleşmektedir. Bu durum Kuzey'de *uzmanlaşma* ilkesinden çok, *rekabet* ilkesinin öne çıktığını göstermektedir: Kuzey ülkelerinin firmaları/endüstrileri zaten uzman oldukları mallarda birbirleriyle rekabet

etmekte; iyi olan kazanmaktadır (Adda, 2002 s.77). Kuzey'deki bloklar arasında meydana gelen bu ekonomik ilişkilerde ulus-devletlerin ne derecede bağımsız ve etkin olduğu yine de tartışmalıdır. Bunun nedeni; firmaların ulusötesi (kökenden bağımsız) pratikleri ve Kuzey'le sınırlı kalmayan (hatta genelde Güney'e açılan) ulusötesi üretim ağı oluşturarak Kuzey içinde yürüttükleri ticarettir. Kuzey'in firmaları kendi rasyonel kararlarına göre kurguladıkları stratejileriyle, blokların ticaret politikalarından ayrı davranabilmektedir. Fakat ticaret politikaları serbest düzeni sağladığı sürece firmaların kendi rasyonel seçimlerine yön çizebilmektedir.

Japonya ile AB arasında 2018 yılında imzalanan Ekonomik Ortaklık Anlaşması bloklar arası ilişkilerin yeni bir örneğidir. Aralık 2017'de karara bağlanan ve Temmuz 2018'de imzalanan anlaşma, serbest ticaret ilkesi ekseninde gümrük tarifelerinin düşürülmesini öngörmektedir (European Commission, 2018). Bu durum her iki bloktaki yerleşik firmaların ticaretini kolaylaştırıcı olacaktır. Fakat bir firmanın tasarımdan tüketime uzanan küresel değer zinciri, ne derecede bloklar arası (uluslararası) ticaret anlaşması bağlamında değerlendirilebilir? Japonya ve AB'nin pek çok firmasının, Güney'den (Güney'in, kökeni önemsiz anonim firmalarından) uzun bir değer zincirinde aldığı üretim ve pazarlama desteği, bölgeselleşme eğilimine karşın ulusötesileşmenin önemini ortaya koymaktadır.

Japonya ile AB'yi bu anlaşmaya iten etkenlerden biri, ABD Başkanı Donald Trump'ın korumacı ticaret politikasıyla ilgili kararları ve/veya kararlılığıdır. Trump'ın, yerli endüstrileri yeniden güçlendirmek adına diğer Kuzey bloklarından ve Çin'den ithal edilen önemli malların gümrük tarifelerini yükseltmesi (British Broadcasting Corporation [BBC] News Türkçe, 2018), serbest ticareti küresel çapta sorgulatan bir girişim olmuştur. Trump'ın, büyük ticari ortaklarını *rakip/düşman* (foe) olarak ifade etmesi (BBC, 2018) korumacı anlayışının bir sonucu olarak görülebilmektedir. ABD'nin Türkiye'den ithal ettiği demir-çelik ve alüminyuma uygulanan tarifelerin arttırılması da korumacılığın bir yansıması olarak okunabilmektedir.

ABD çıkışlı bu korumacı tartışmalar, bölgeselleşme eğiliminde olduğu gibi küreselleşmeden dönüldüğü anlamına mı gelmektedir? Ayrıca sadece Trump'ın söylemleri değil, '*Önce Ulus!*' (Nation First!) sloganıyla anılabilecek politik tutumları olan, Rusya'da Vladimir Putin, Macaristan'da Viktor Orban, Hindistan'da Narendra Modi gibi politikacılar da yurt içindeki sosyoekonomik, sosyopolitik bozulma ve çatışmalardan küreselleşmeyi sorumlu tutarken (Buhari, 2023, s.75), küreselleşmeden vazgeçilmesi daha iyi mi olacaktır? Tersten bir perspektifle, küreselleşme sürecinde ulus-devletlerin yasa yapma, politika oluşturma ve bürokratik uygulama bakımlarından biçimsel özgünlükleri, bağımsız karar alma bağlamında özsel olarak ne derecede geçerlidir? Ulus-devletler, *ulusötesi* (transnational) firmaların faaliyetlerinden ve Uluslararası Para Fonu, Dünya Bankası ve Dünya Ticaret Örgütü gibi *ulus-üstü* (supranational) kuruluşların yönlendirmelerinden ne derecede kaçınılabilmektedir? Sonuç itibarıyla; küresel (açık) bir sistem ile ulusal (kapalı) bir yapı arasında bir yandan uyumluluk, diğer bir yandan uyumsuzluk görülmektedir. Bu ikili eğilim; küreselleşmeden-dönüş (deglobalization) kavramı bağlamında, artık bilinen küreselleşmenin söz konusu olamayacağı ya da yeniden-küreselleşme (reglobalization) kavramı bağlamında, küreselleşmenin kendini yeniden üreteceği tartışmalarına ortam yaratmaktadır.

2. KÜRESELLEŞMEDEN-DÖNÜŞ (DE-GLOBALIZATION) GERÇEKÇİ Mİ?

Küresel sistemin nasıl bir çizgide ilerlediğine ilişkin olarak özellikle 2008 ekonomik krizi ve 2020-2021 dönemindeki küresel salgın dönemeçlerinde küreselleşmeden-dönüş literatürü oluşmuş ve genişlemiştir. Peki *küreselleşmeden-dönüş* denilince ne anlaşılacaktır? Toplumlar, devletler, firmalar küreselleşmeden vazgeçmekte midir? Küreselleşmenin açık sisteminin yerini kapalı-korumacı ulusal ya da bölgesel yapılar mı almaktadır?

Küreselleşmeden-dönüş kavramının tanımlanmasına ilişkin literatürü değerlendiren Buhari (2023), küreselleşmeden-dönüşün üç anlam içerdiğini belirtmektedir: 1) Küreselleşmenin tersine dönmesi. 2) Küreselleşmenin Batılı-kapitalist ekseninden uzaklaşılması. 3) Küreselleşme sonrası karşıt bir evrenin yaşanması (Buhari, 2023, s.76).

Buhari (2023)'e göre *küreselleşmenin tersine dönmesi* (degloabalization as reversing globalization); küresel mal, sermaye, işgücü akışlarının ve ağlarının ulus-devletler eliyle kontrol altında tutulması, sınırlandırılması anlamına gelmektedir. Bu süreçte, küresel kurumların yerleştiği serbestlik ilkesinin gevşemesi ve yerel-ulusal olanın egemenliğinin yükselmesi söz konusu olmaktadır (Buhari, 2023, s.76-77). İkinci olarak, *küreselleşmenin Batılı-kapitalist ekseninden uzaklaşılması* (degloabalization as decentering globalization); ekonomik odaklı, neoliberal, seçkinci, ulusötesi firmalar eliyle işleyen, Batılı küreselleşmenin yerine, paylaşımcı, yerel odaklı, ulus-devleti yeniden öne çıkaran bir anlayışın gelmesi demektir. Bu süreçte, bireysel değerleri değil, toplumsal değerleri yükselten devlet inşası ve/veya ekonomik ulusalcılık gibi eğilimler yapılanmaktadır (Buhari, 2023, s.78-79). Son olarak, *küreselleşme sonrası karşıt bir evrenin yaşanması*; tarihsel olarak küreselleşme dönemini izleyen küreselleşmeden-dönüşün yeni bir politik yönetim anlayışını içermesi anlamındadır. Bu anlayış, küresel çapta politik egemenlik ve liderliğin ötesinde, çok odaklı bir yapı içinde politik stratejilerin yarışmasını ifade etmektedir (Buhari, 2023, s.80-81). Buhari'nin bu giriş niteliğindeki değerlendirmesi literatürün ayrıntıları için oldukça yol göstericidir.

Küreselleşmeden-dönüş konusunda çalışan öncü bir yazar olarak Bello (2004), küreselleşmeden-dönüşün kolektif bir çaba ve anlam olarak iki boyutta yükseldiğini ileri sürmektedir. Bu boyutlardan birincisi *ulusal ekonominin küreselleşmeden-dönüşü* ('degloabalization' of the national economy); ikincisi de, *çoğulcu küresel ekonomi yönetimi sisteminin inşasıdır* (the construction of a 'pluralist system of global economic governance') (Bello, 2004).

Bello (2004)'e göre; ulusal ekonominin küreselleşmeden-dönüşü daha çok Güney toplumlarının deneyimlerinden kaynaklansa da, Kuzey ekonomileriyle de ilgilidir. Küreselleşmeden-dönüş uluslararası ekonomiden geri çekilme anlamında değildir; ekonomileri ihracata dönük üretim odağından yerel üretime yeniden yönlendirme anlamına gelip şu önermelerle biçimlenmektedir:

- ❖ Yabancı yatırımlara ve yabancı finansal piyasalara bağımlı olmaktan çok, bir ülkenin öz finansal kaynaklarının çoğunun kalkınmaya ayrılması,
- ❖ Ekonominin çapası olacak coşkulu bir yurt içi piyasa ve yatırımlar için finansal kaynak yaratmak üzere gelir ve toprağın yeniden dağılımının sağlanması,
- ❖ Ekolojik eşitsizlikleri radikal biçimde azaltmak üzere ekonomik büyümeye odaklanmaktan vazgeçilmesi ve adaletin sağlanması,
- ❖ Piyasaya yönelik stratejik ekonomik kararların bırakılması, fakat bu kararların demokratik seçimin öznesi yapılması,
- ❖ Özel sektörün ve devletin sivil toplum tarafından izlenmesinin sağlanması,
- ❖ Yerel kooperatifleri, özel işletmeleri ve devlet işletmelerini içeren ve ulusötesi şirketleri dışlayan yeni bir üretim ve mübadele sisteminin yaratılması,
- ❖ Yerel ve ulusal düzeyde üretimin teşvik edilmesiyle ekonomik yaşamda dayanışmacılık ilkesine saygınlık kazandırılması... (Bello, 2004, s.113-114).

Bello (2004), küreselleşmeden-dönüşün ya da yerel ve ulusalın yeniden güçlendirilmesinin yalnızca küresel ekonomik yönetime ilişkin alternatif bir sistem içinde çalışırsa başarıya ulaşabileceğini ileri sürmektedir. Bello'ya göre böyle bir sistemin ortaya çıkışı, küreselleşmenin ana oyuncularını olan Batılı şirketlerin gücünü ve onları koruyan özellikle ABD gibi devletlerin politik ve askeri egemenliğini büyük ölçüde azaltmaya bağlıdır. Bu doğrultuda günümüzde ihtiyaç duyulan; merkezileşmiş başka bir küresel kurum değil, kurumsal gücün yoğunlaşmadığı ve merkezileşmediği bir yapı, ayrıca geniş ve esnek anlaşma ve anlayışlarca yönlendirilen, etkileşim halindeki kurum ve organizasyonlara ilişkin çoğulcu bir sistemin yaratılmasıdır (Bello, 2004, s.115).

Yeni bir küresel yönetim sistemi, gelişmekte olan ülkelerin ve uluslararası sivil toplumun amaçlayacağı yönde; ulusötesi şirketlerin yönlendirdiği Dünya Ticaret Örgütü (DTÖ) ve Bretton Woods kurumlarının (Uluslararası Para Fonu ve Dünya Bankası'nın) yeniden biçimlendirilmesiyle değil, pasif ve aktif kesimlerin bileşimiyle ve şu özelliklerle yapılandırılmalıdır: Bu özellikler; bu kurumları devreden çıkarmak, etkisizleştirmek (örneğin; UPF'yi küresel sermaye akışlarıyla bağlantılı döviz kurlarını izlemeye yönelik bir araştırma kuruluşuna dönüştürmek) ya da güçlerini radikal biçimde azaltmak ve onları diğer uluslararası örgütler, anlaşmalar ve bölgesel gruplarla yakınlaştırmaktır. Bu strateji; Birleşmiş Milletler Ticaret ve Kalkınma Konferansı (UNCTAD), çok taraflı çevre anlaşmaları, Uluslararası Çalışma Örgütü (ILO) ve bölgesel ekonomik bloklar gibi çeşitli kurumların güçlendirilmesini içerecektir (Bello, 2004).

Bello (2004)'e göre, daha çok alanda, daha sağlam ve daha uzlaşmacı bir sistem; Güney'in ve uluslararası sivil toplumun yeni bir küresel ekonomik yönetim sistemi kurma çabasının amaçlarından olmalıdır. Bu, Güney'in, hatta Kuzey'in uluslarının ve yerel topluluklarının kendi değerlerine, ritüellerine ve stratejilerine dayalı bir ortam geliştirebilecekleri, daha esnek, daha çoğulcu, çoklu kontrol ve denge içeren bir özellik taşımalıdır (Bello, 2004).

Küreselleşmeden-dönüş konusundaki yazarlardan biri de Elsner'dir. Elsner (2020), 'küresel salgın (Covid-19) öncesinde' ve 'küresel salgın sürecinde' olmak üzere iki ayrı dönemde küreselleşmenin sekteye uğradığı yapıyı işlemektedir. Elsner'e göre; küresel salgın öncesinde (2020 yılından önce), çok taraflılığın sonu, ithalatı azaltıcı gümrük vergileri, yeniden yerli üretim (re-shoring), ekonomik yaptırımlar gibi ana eğilimler görülmüştür. Örneğin; 2010-2020 döneminde ticaret artış hızı, üretim artış hızından daha düşüktür; üretilen mallar dış tüketime değil, iç tüketime yönelmiştir. Ekonomik İşbirliği ve Kalkınma Örgütü (OECD) ülkelerinde yurt içi mallara yönelik tüketimin payı 2011'de yaklaşık olarak %77 iken, 2016'da %80'e yükselmiştir. 2019'da aynı oran ABD'de %92'ye, Çin'de %85'e yükselmiştir. Bu eğilim *yeniden ulusallaşma* (re-nationalization), *yeniden yerli üretim* (re-shoring) anlamlarına gelmekte; ulusötesi üretimin daralması ve yerli üretimin genişlemesi bağlamında küresel değer zincirinin kısılması söz konusu olmaktadır (Elsner, 2020, s.10).

Elsner (2020), bu içe dönme eğiliminin küreselleşmeyi yönlendiren ülkelerde oldukça güçlü olduğunu belirtmektedir. Elsner'e göre; zengin kapitalist ülkeler, özellikle ABD, DTÖ bünyesinde çok taraflılık (multilateralism) yerine iki taraflılık (bilateralism) ilkesini yerleştirmeye çalışmaktadır. Böylece küresel düzeydeki DTÖ değil de, bölgesel düzeydeki ayrılmış ticaret anlaşmaları önem kazanmaktadır. Ayrıca ABD, AB ve Japonya'nın ortak öncülüğü doğrultusunda DTÖ'nün, Çin'in ekonomik sisteminin ve endüstrileşme politikasının daha rekabetçi ve özel mülkiyetçi yapılması yönünde reform yapması gereği öne çıkarılmaktadır (Elsner, 2020, s.10).

Zengin ülkelerin içe dönük politikalarının belki de en çarpıcı olanı ABD'nin uygulamalarıdır. ABD'de Barack Obama'nın 2009 ve 2016-2017'deki 'Amerikan Malı Satın Al Yasası' (Buy American Act), Donald Trump'ın 'Amerika Önceliklidir' (America First) ve 'Yeniden Büyük Amerika' (Make

America Great Again) söylemleri korumacı, yerellik odaklıdır. 2017’de ABD’li firmaların ABD dışındaki yatırımlarını bırakıp yeniden yerel yatırımlarını arttırma hedefiyle vergi oranlarının azaltılması ve 2018’den itibaren Çin’e ve kısmen AB’ye karşı, yatırım, teknoloji, işgücü sınırlamalarının ve gümrük vergisi oranlarının arttırılması; küresel etkileri de yüksek potansiyel taşıyan içe dönük önlemlerdir. Örneğin; ABD’nin Çin mallarına karşı ortalama gümrük vergisi oranı; 2017’deki %3,1’lik düzeyinden 2020’de %19,3’e yükselmiştir. Çin’in stratejileri de benzerdir: Kamulaştırmalar ve korumacı endüstrileşme politikaları uygulayan Çin’in ABD’deki ve AB’deki doğrudan yatırımları 2017’den itibaren düşmüştür (Elsner, 2020).

Elsner (2020), küreseleşmeden-dönüşe ilişkin ikinci boyutta, yani küresel salgın sürecinde; küresel değer zincirinin kırılması, ihracat yasakları, ikili ilişkilerin durdurulması eğilimlerine dikkat çekmektedir. Salgınla başlayan süreçte küresel değer zinciri kırılan ve sürdürülemez hale gelmiş; iş başlantılarıyla ilişkili seyahatlere sınırlamalar getirilmiş ve üretim ve dağıtım ağları daralmıştır. Küresel salgının, toplumları sağlık ve beslenme açılarından zorlaması nedeniyle 2020 yılının başlarında tıbbi malzemelerde, 2020’nin sonlarına doğru ise gıdada ihracat kontrolleri ve sınırlamaları getirilmiştir. Örneğin, AB’de gümrük birliği ve Schengen birliği sorgulanır hale gelmiştir. Bunlara ek olarak, Çin’le olan *ikili ilişkilerin durdurulması* (decoupling) söz konusu olmuştur. Örneğin; Fransız otomobil firması Renault’un, Fransız hükümetinin desteğini de alarak yatırımlarını Çin’den Fransa’ya kaydırması, ABD’li teknoloji firması Apple’ın, üretim ağını Çin’den Vietnam’a kaydırması konusunun ABD hükümetince gündeme getirilmesi gibi gelişmeler görülmüştür (Elsner, 2020, s.11-12).

Postelnicu, Dinu ve Dabija (2015); küreselleşmeden-dönüş sürecinin üç ana ekonomik akıştaki zayıflamalarla açıklanabileceğini ileri sürmektedirler. Bu akışlar şöyledir: 1) Uluslararası ticaretin ifadesi olarak küresel ya da bölgesel düzeyde mal ve hizmet ihracatı ve ithalatı. 2) Yurt dışı işçi dövizleri. 3) Yabancı sermaye ve portföy yatırımları yoluyla biçimlenen, içeriye ya da dışarıya yönelik akışlar. Bu alanlardaki daralmalara ek olarak, teknoloji transferindeki değişimler, gümrük tarifelerinin evrimi ve tarife dışı ticaret engelleri, bazı devletler tarafından emeğin serbest dolaşımına getirilen sınırlamalar, yerel malların tüketimini teşvik edecek yasalar, tarım sektörünü koruyan teşvikler gibi, küreselleşmeye karşıt anlamlar içeren gelişmeler de gündeme getirilebilmektedir (Postelnicu vd., 2015, s.5).

Bu gibi eğilimlere sahip küreselleşmeden-dönüş süreci piyasaların ve üretimin artan bütünleşmesi sürecinin karşıtıdır; fakat sadece daha az küresel ekonomi anlamına gelmemekte, devletler arasında daha özgün işbirliği anlamını da içermektedir. Bu, tüm ülkelerin ekonomik gücünü/yapısını güvenceye almak üzere finansal ve teknolojik anlaşmalara dayanmalıdır. Uluslararası işbirliği ve anlaşmalar eşliğinde her bir ülke kendi kültürel ve sosyal değerleriyle, ekonomik gereksinimleriyle ve sürdürülebilir kalkınma olanaklarıyla uyumlu biçimde kendi ekonomik stratejisini geliştirebilecektir (Postelnicu, Dinu ve Dabija, 2015).

Küreselleşmeden-dönüş üzerine yazan araştırmacılarından biri olan Gong (2020), ağırlıklı olarak küresel salgın bağlamında bir değerlendirme yapmaktadır. Gong (2020)’ye göre; küreselleşmeden-dönüş küreselleşme karşıtlığını içermektedir. Küreselleşme karşıtları, küresel salgının nedeninin küreselleşme olduğunu ileri sürmektedir. Ancak, 14. yüzyılda Avrupa’da görülen veba salgınında ya da 1918-1919 yıllarındaki İspanyol gribinin tüm dünyaya yayılmasında küreselleşme söz konusu değildi. Diğer bir açıdan, küreselleşme karşıtlarının ileri sürdüğü gibi küresel salgın Çin’den kaynaklanmış olsa da, özellikle tıbbi malzemelerde Çin hâlâ küresel üretim ağının en önemli ülkesidir. Bu tür paradoksal yanları olsa da küreselleşme karşıtları ‘ekonomik egemenlik’ tezlerini ileri sürmekte; sağlıkta olduğu gibi, askeri alanda da ulusal ekonomik güvenlik

odaklı olunması gerektiğini savunmaktadır. Gong (2020) bu süreci simgelemesi adına Donald Trump'ın bir sözünü vurgulamaktadır: 'Gelecek, küreselcilerin değil; vatanseverlerindir.' (Gong, 2020).

Troyjo (2017), yerel ekonomik dinamiklerin yeniden yükselişi bağlamında ve şu eğilimler temelinde bir değerlendirme yapmaktadır: 1) Batı'nın liberal politik ve ekonomik düzenine yönelik eleştiriler, terörizmin bulaşıcılığı, siber şiddet gibi, çok platformlu (multiplatform) çatışmalar ve gerilimler ile Tarihin Sonu tezinin yerine 'çoklu tarihler'in (multi-histories) yükselişi. 2) 2008 Büyük Resesyonu'ndaki ya da teröre karşı savaşın ve Irak ve Afganistan'daki askeri müdahalelerin ağır meşruluğundaki etkilerinde olduğu gibi, ABD'nin küresel ilişkilerdeki rolüne yönelik ciddi kuşku. 3) Çin'in yönlendirdiği Asya'nın yükselişi. 4) Küresel ekonomik ilişkilerdeki öncü oyuncu olarak ulus-devletin yeniden doğuşu ve ulus-devletlerin 'her ulusun kendi çıkarlarını gözetmesi' (every-nation-for-itself) ilkesine göre davrandığı bir küresel eğilim (Troyjo, 2017).

Troyjo (2017), yeni küresel eğilimlerin yarattığı büyük belirsizlik ortamına karşı, ülkelerin artan şekilde 'Yerli İçerik Öğretisi'ne ('Doctrine of Local Content') dayanan endüstrileşme ve ticaret politikalarını benimsediklerini dile getirmektedir. 'Yerli-İçerikçilik' (Local-Contentism) olarak da adlandırılan bu anlayışı Brezilya modeli üzerinden değerlendirmektedir (Troyjo, 2017).

Troyjo (2017)'ye göre; Brezilya 1950'lerin başlarından itibaren tarım ve madencilığe dayalı tarihsel yapısını değiştirmek üzere ithal ikameciliğe yönelmiştir. En kayda değer büyüme dönemi (1956-1961) Juscelino Kubitschek'in yönetiminde geçen dönem olup 1967-1973 dönemi büyük ölçüde ithal ikameci endüstrileşmeyle yapılandırılan 'Brezilya Mucizesi' dönemi olmuştur. İthal ikameci dönemde yıllık ortalama %10'luk ekonomik büyüme yaratılmış ve Brezilya iç piyasaya dönük büyük bir endüstriyel güç haline almıştır (Troyjo, 2017).

Günümüzde ise Brezilya, Arjantinli iktisatçı Raul Prebisch'in ve Bağımlılık Teorisi'nin Brezilya'daki öncü savunucusu Celso Furtado'nun ileri sürdüğü politikaların sessiz sedasız yeniden doğuşunu deneyimlemektedir. Bu rönesansa 'İthal İkameci Sanayileşme 2.0 – İİS 2.0' (Import Substitution Industrialization 2.0) denilebilir. Bu politikalar 'Brezilya tarzı' küreselleşmeden-dönüşün temelidir (Troyjo, 2017).

Brezilya'daki İİS 2.0 anlayışının iki yanı vardır. Brezilya ilk olarak, ulusal grupları korumak üzere yüksek ithalat vergilerine ve diğer korumacılık önlemlerine devam etmekte ve ikinci olarak da, yarı iletkenler, yazılım, elektronik, otomobil gibi seçilmiş endüstrilere teşvikler vermektedir. İİS 2.0, 1950'lerdeki örneğinden çok daha 'ulusalcı'dır. Yine de 'ekonomik ulusalcılık' kavramını güncellemiştir. İİS 2.0 daha çok sadece Brezilyalı girişimcileri korusa da, Brezilya'nın iç piyasa potansiyelini güçlendirmeye katkıda bulunan tüm firmaları 'Brezilyalılaştırma' ('Brazilianization') anlamına gelmektedir. Bu firmalara Brezilya'da istihdam yaratmaları için teşvikler verilmesi sağlanmaktadır. 2003-2010 döneminde başkanlık yapan Lula da Silva ve 2011-2016 döneminde başkan olan Dilma Rousseff hükümetlerinde ifadesini bulan kamu alımları bu konudaki en güçlü araç olmuştur (Troyjo, 2017).

Hillebrand (2010), kendisinin de içinde olduğu ve Barry Hughes'un başını çektiği bir araştırma grubunun kurguladığı Uluslararası Gelecek Modeli (International Futures Model) çerçevesinde, 2035 yılına ilişkin bir küreselleşmeden-dönüş öngörüsünde bulunmaktadır. Hillebrand, Uluslararası Gelecek Modeli'ne göre, küreselleşmeden-dönüş senaryosunun şu eğilimlerinin olacağını belirtmektedir: 1) Tüm ülkelerde 5 yıllık bir süreçte gümrük tarifeleri %33 yükselecek ve bu yüksek düzeyde kalacaktır. 2) OECD üyesi olmayan ülkelere yönelik net doğrudan yabancı yatırımlar ve kurumsal yabancı yardımlar 5 yıllık süreçte sifıra düşecek ve o düzeyde kalacaktır. 3) OECD ülkeleri ve OECD üyesi olmayan ülkeler arasındaki göç sifıra

düşecektir. Bu üç eğilimli senaryoya göre küreselleşmeden-dönüş yoksul sayısının artmasıyla sonuçlanmakta ve eşitsizlik çoğu ülkede artmaktadır. Politik istikrarsızlık az da olsa artmakta ve devletler arası savaş riski belirgin olarak yükselmektedir (Hillebrand, 2010, s.5-6).

Uluslararası Gelecek Modeli çerçevesinde ilk olarak yoksulluk konusuna bakıldığında; küreselleşmeden-dönüşün, yoksul ülkeleri yurt içi imalat endüstrilerinin görece büyüklüğünü arttırmaya odaklandığı ve eşitliğin artması yönünde görece ücret düzeyini önemli ölçüde yükseltebildiği görülmektedir. Fakat uluslararası ticaretin yavaşlamasından kaynaklanan, verimlilikteki daha yavaş artış, daha düşük ekonomik büyümeye, ortalama gelirden daha düşük artışa ve az sayıda ülke dışında tüm dünyada daha yüksek sayıda yoksula neden olmaktadır (Hillebrand, 2010).

Zengin ülkelere bakmak gerekirse örneğin ABD, küreselleşmeden-dönüşten, OECD üyesi olmayan ülkelere göre çok daha az kayıp yaşamaktadır; fakat ABD’de kişi başına milli gelir (KBMG), 2035 yılı senaryosunda bugünkünden hemen hemen %13 daha düşüktür. Eğer amaç gelir eşitsizliğini azaltmak ve ABD ekonomisinde imalat endüstrisinin payını arttırmak ise küreselleşmeden-dönüş başarılıdır. Fakat GSYİH ve KBMG çok daha az olduğu için, imalat endüstrisinin büyüklüğü azalmaktadır. Göçün azalması, düşük nitelikli ABD işçilerinin görece ücretlerinin artmasına yardımcı olmaktadır, fakat verimlilik çok daha düşük olduğu için 2035 yılında ücretler bugünkünden yaklaşık %9 daha düşük olacaktır (Hillebrand, 2010).

AB de küreselleşmeden-dönüşten kötü etkilenmektedir. Reel KBMG yılda ortalama olarak yaklaşık %0,8 artmaktadır ki bu oran küreselleşme senaryosundakinden daha azdır. Eşitsizliği azaltmada ABD rekor kırarken AB küçük kazanımlardan hoşnut değildir. AB’nin, nüfusa oranı olarak ABD’den çok daha az göçmen barındırdığı düşünülmektedir; bunun sonucunda göçmen emek arzını sınırlayarak daha düşük nitelikli yerli AB işçilerine sahip olma konusunda daha az kazanım söz konusudur (Hillebrand, 2010).

Uluslararası Gelecek Modeli’nin analizine dayalı olarak; daha az ticari karşılıklı bağımlılık, daha az sermaye akışı ve daha az göç içeren küreselleşmeden-dönüşün az sayıda pozitif etkisi vardır. Ekonomik büyüme tüm ülkelerde, fakat özellikle OECD üyesi olmayan ülkelere düşmektedir. Küreselleşmeden-dönüşün eşitlik konusunda karma etkileri vardır. OECD üyesi olmayan pek çok ülkede, dünyanın geri kalanından yapılan ithalattaki azalma imalat endüstrisinin payını arttırmakta, genel olarak 61 ülkede yoksulluğa yakın düzeydeki geliri de arttırmaktadır. Fakat hemen hemen tüm ülkelerde ortalama verimlilik azaldığı için eşitlikteki kazanım; azalan gelirler ve artan yoksulluk pahasına sağlanmaktadır. Kazananlar yalnızca, küresel ekonomiyle tam anlamıyla bütünleşmemiş, küçük ve yoksul ve küreselleşmeden-dönüşten kazanımları çok küçük olan az sayıda ülkedir (Hillebrand, 2010).

Politik açıdan, küreselleşmeden-dönüş daha az istikrarlı iç politika ve daha fazla savaş olasılığı yaratmaktadır. Özellikle OECD üyesi olmayan demokrasilerde iç politik çatışmalardan kaynaklanan devlet başarısızlıkları olasılığı küreselleşmeden-dönüş senaryosunda yükselmektedir; fakat küreselleşmenin artması koşulunda 2035 yılında düşmesi öngörülmektedir. Benzer şekilde, küreselleşmeden-dönüş ülkeler arasında daha kırılabilir ilişkilere yol açmakta ve ülkeler arasında savaş olasılığı yükselmektedir (Hillebrand, 2010,).

Van Rijckeghem ve di Mauro (2013), küreselleşmeden-dönüşün finansal boyuttaki gelişmelerini incelemektedir. Bankacılıkta bankaların yurt dışı işlemlerindeki azalış, çoğu ülkede yurt içi varlıklarındaki artışa eşlik etmektedir. Bu konudaki yükselen literatür bu duruma *eve dönüş etkisi* (flight home effect) ya da *yeniden yerelleşme* (re-domestication) demektedir (Atkins ve Fray, 2013 ve Giannetti ve Laeven, 2012’den aktaran: Van Rijckeghem ve di Mauro, 2013, s.2).

Van Rijckeghem ve di Mauro (2013) finansal bakımdan küreselleşmeden-dönüşün bir başka eğilimi olarak, ev sahibi ülkenin küresel finansal krizden kaynaklanan finansal korumacılığını öne sürmektedir. Finansal korumacılık; yurt içi finansal kurumları yabancı rakipleri karşısında önceliklendirmek değil, yurt içi vergi mükelleflerini ve kredi sistemini koruma adına alınan önlemler anlamına gelmektedir (Van Rijckeghem ve di Mauro, 2013).

Van Rijckeghem ve di Mauro (2013) finans alanında küreselleşmeden-dönüşe ilişkin şu temel bulguları ileri sürmektedir: 1) Hemen hemen tüm bankacılık sistemleri 'uluslararası' bakımdan çok az aktiftir; 'eve dönüş etkisi' Kanada, Japonya ve ABD haricinde çoğu ülke için pozitifdir. 2) Eve dönüş etkisi, bankacılık sistemlerinin sağlığı konusundaki en büyük kaygıların olduğu dönemlerde en güçlü olmuştur: Küresel finansal krizin en yoğun olduğu dönem (2008'in ikinci yarısı), Yunan krizine ilişkin en büyük kaygı dönemi (2010) ve Avro bölgesi krizinin en yoğun dönemi (2011'in ikinci yarısı), eve dönüş etkisinin en yüksek olduğu dönemlerdir. Sakin dönemlerde eve dönüş etkisinin tersi çok küçüktür; bunun bir sonucu olarak bankacılıkta birikimli bir küreselleşmeden-dönüş deneyimlenmektedir. 3) Eve dönüş etkisi; bankacılık sisteminin uluslararası bakımdan daha aktif olduğu ülkelerde, banka sağlamlığının büyük ölçüde kötüleştiği ülkelerde ve bankaların kamu borçlanma senetlerini elinde tutmasındaki büyük artışla birleşen sistemik bir finansal kriz yaşayan ülkelerde sistematik olarak daha yüksektir (Van Rijckeghem ve di Mauro, 2013).

Küreselleşmeden-dönüşün, özgün küreselleşmeyi bütünüyle geride bırakmak anlamına gelmediği açıktır. Küreselleşmenin getirdiği bağlantılılığı ve bilinci kazanan küresel toplumun, bu kazanımları ortadan kaldıracak şekilde küreselleşmeden vazgeçilmesi tezini kabul etmesi kolay değildir. Ancak, küreselleşmenin kötü sonuçlarının düzeltilmesi gereği de vardır ve bu gereklilik küreselleşmeden-dönüşü gerçekçi yapmaktadır. Bu yeniden yapılanma gerekliliğe ilişkin bir alternatif de yeniden-küreselleşme kavramıdır.

3. YENİDEN-KÜRESELLEŞME (RE-GLOBALIZATION) EĞİLİMLERİ

Küreselleşmenin yarattığı zor zamanların ve koşulların daha kesin adımlar öneren küreselleşmeden-dönüş yapılanmasıyla aşılması söz konusu olabilecektir. Ancak, özgün küreselleşmeyi sorgulayan yeniden-küreselleşme de dikkate değer bir kavramsallaştırmadır.

Benedikter (2021), küreselleşmeden-dönüşe ilişkin güçlü eğilimlerin yerini yavaş yavaş yeniden-küreselleşme eğilimlerinin aldığını belirtmektedir. Benedikter (2021), yeniden-küreselleşme aşamasının üç noktadan doğduğunu ileri sürmektedir. Bu noktalardan ilki hem neoliberal (sağcı) hem de güçlü kozmopolit (solcu) küreselleşme güçlerinin dinamikleri tarafından yaratılan *istikrarsızlık*tır. İkinci olarak, küreselleşmenin yararlarının toplumlar arasında ya da toplumların kendi içinde adil olmayan dağılımı örneğindeki gibi *eşitsizlik* ve üçüncü olarak da, seçkinlerin çıkarlarına, ideolojilerine ve onların yönettiği kurumlara karşı *güvensizlik*; yeniden-küreselleşme tartışmalarını yaratmaktadır (Benedikter, 2021, s.4). Bu istikrarsızlık, eşitsizlik ve güvensizlik; bir bakıma daha istikrarlı, daha eşitlikçi ve daha güvenli görülen bir küreselleşme inşa etmeyi (yeniden-küreselleşmeyi) gündeme getirmektedir.

Benedikter (2021)'e göre; yeniden-küreselleşmenin 5R olarak ifade edilebilecek beş özelliği vardır: 1) Arılaştırma (Refining). 2) Yeniden çerçevelendirme (Reframing). 3) Yeniden biçimlendirme (Reforming). 4) Yeniden tanımlama (Redefining). 5) Gözden geçirme (Revisioning). *Küreselleşmeyi arılaştırma*; küreselleşmeyi daha fazla insan için işler hale getirmek ve sosyal açıdan daha adil yollar kurmak üzere uluslararası yasalar gibi mekanizmaları geliştirmek anlamına gelmektedir. *Küreselleşmeyi yeniden çerçevelendirme*; küreselleşmenin bağlantısız ve kendi

kendini tanımlayan bir bütün olmadığını, geniş kapsamlı bir bütünleşme olarak 'küresel-yerelleşme' (glocalization) bağlamında küreselleşmenin bölgesel ve yerel ihtiyaç ve süreçlerle karşılıklı ilişkili olduğunu kabul etmektir. *Küreselleşmeyi yeniden biçimlendirme*; küreselleşmenin ana kurumlarını, İkinci Dünya Savaşı'ndan beri var olan ve strateji ve politikaları daha uygun, etkin ve dengeli kılınabilecek uluslararası ve küresel oluşumlar biçiminde yeniden düzenlemek anlamındadır. *Küreselleşmenin yeniden tanımlanması*; neoliberal, solcu ya da popülist söylemlerin ötesinde ve idealizm-realizm kopukluğunun sınırlarını aşan bir yönde, küreselleşmenin nasıl anlaşılacağına ilişkin yeni kavramlar araştırmaktır. Bu özellik, insanlığın Dünya dışına doğru olması beklenen ekonomik temelli ya da fiziksel genişlemesine ilişkin *kozmojikleşme* (cosmologization) süreci ile küreselleşme sürecinin bütünleşmesini de içerebilecektir. Son olarak *küreselleşmeyi gözden geçirme*; ilerideki küreselleşme süreçleri için, en yoksulları ve dezavantajlıları dikkate alan, toplumsal açıdan bütünleyici bir perspektif tasarlama anlamına gelmektedir (Benedikter, 2021, s.8).

Yeniden-küreselleşmenin bu beş özelliği etkileşimli ve sürekli olarak değişim süreci içindedir; bu nedenle hiçbirinin dışlanmaması gerekmektedir. Daha önemlisi, bu özelliklerin uygun bir şekilde ayarlanmasına ve zaman, mekân, koşullar ve bağlamlara göre çeşitlenme olasılığıyla daha iyi kavramsallaştırılmasına gereksinim vardır. İkinci olarak, bu beş özelliğe dayalı bir perspektif küreselleşmenin yeniden teorileştirilmesi bağlamında yeniden-küreselleşmenin teorileştirilmesine yöneliktir. Bu da, tek bir bilim odağının ötesinde sosyal, ekonomik ve politik katmanlara dayalı daha geniş bir sistem anlamına gelmektedir ve küresel çalışmaların, küreselleşme sosyolojisinin ve küreselciliğin (globalism) çoklu bir yapıda yeniden düzenlenmesini gerektirmektedir (Benedikter, 2021).

Bir başka yazar Troyjo (2017)'ye göre, yeniden-küreselleşmeyi; şirketlerle dost ekosistemler, iyi kurumlaşmış ve şeffaf piyasa kuralları ve ulusötesi ekonomik ağlarla kararlı-düzenli bağlar yaratan BRIC ülkeleri (Brezilya, Rusya, Hindistan ve Çin) biçimlendirecektir. Bu ülkeler, eski Kuzey-Güney ekonomik coğrafya ayrıştırmalarına aldırmadan, geleceğin 'yeniden yükselen piyasalar' (re-emerging markets) gerçeğini yaratacaktır (Troyjo, 2017).

Brezilya, Rusya, Hindistan ve Çin gibi ülkeler dünyanın 'büyüme motorları' olmuşlardır. Brezilya'daki 'ithal ikamecilik 2.0', Rusya'daki 'geçiş ekonomisi' yapısı, Hindistan'daki dışarıdan hizmet alımı (outsourcing) ve teknolojik yenilikçilik ve Çin'deki ihracat eksenli büyüme, bu ekonomilere büyük sıçrama yaptıracak ve sosyal gerilimleri bastıracak nitelikler olmuştur. Bu ülkeler Soğuk Savaş'ın bitimiyle birlikte ivme kazanan 'derin küreselleşme' sürecine ve 2008 krizinden sonra uluslararası sistemi etkileyen, 'her ulusun kendi çıkarlarını gözetmesi' (every-nation-for-itself) mantığına dayalı küreselleşmeden-dönüş sürecine başarılı bir şekilde uyum sağlamıştır. Şimdi ise yeniden-küreselleşmeyi biçimlendirme potansiyeli taşımaktadırlar (Troyjo, 2017).

Troyjo (2017)'ye göre; gelişmiş kapitalist ülkeler yerine, gelişmekte olan bu gibi ülkeler yeniden-küreselleşmeye yön verirken, özgün küreselleşmede olduğu gibi, 'Tarihin Sonu' olarak idealleştirilen dünya düzeninden uzak olacaklardır. Çoğunlukla küresel düzlemde ticaret, yatırım ve üretim ağlarının güçlenmesine odaklanarak yeniden-küreselleşmeye ivme vereceklerdir. Bu noktada Çin'in yüksek katma değerli mallar üreten ekonomisini tüketim yönelimli bir yapıya dönüştürmesindeki başarısı ya da başarısızlığı, yeniden-küreselleşmenin nasıl bir biçim alacağını çekirdeği olacaktır. Deng Xiaoping'in öne sürdüğü 'fare yakaladığı sürece kedinin rengi önemli değildir.' (the cat doesn't matter, so long as it catches the mouse.) ilkesi temelinde Çin'in uyguladığı Asya tipi 'neo-Merkantilizm' pek az yer tutacaktır. Yeniden-küreselleşme; kimi güçlü

ülkelere ayrıcalık veren bölgesel iş birliği projelerini daha az içerecektir. Bunun en önemli örnekleri, 'Chavismo' (Hugo Chavez'in ideolojisi) altındaki Venezuela ya da halkçı yönetimlere sahip Arjantin ve Brezilya'nın savunduğu kendi kendine yeten 'yeni-kalkınmacılık' (neo-developmentalism) anlayışıdır. Bütün bunlar doğrultusunda yeniden-küreselleşme; özgün küreselleşme anlamına gelmeyeceği gibi, küreselleşmeden-dönüş adımlarını da çağrıştırmayacaktır (Troyjo, 2017).

Bishop ve Payne (2021), küreselleşmenin geleceğine ilişkin tartışmayı liberalizmin sorgulanması üzerinden yürütmektedirler. Bishop ve Payne (2021)'e göre; ilerici bir bakış açısıyla bugünkü küreselleşme toplumsal açıdan düzenli ve yararlı bir biçimde yeniden inşa edilmezse, klasikleşmiş ve geçmişte kalmış neoliberal anlayış daha yoğun ve sert bir çizgide küreselleşmeyi biçimlendirecektir (2021, s.14).

Bishop ve Payne (2021), 'post-neoliberalizm' bağlamında bir çağ yaşandığını ve bu dönemde 'saf liberal' (pure liberal) anlayışın bu çağı açıklayamadığını ve yönlendiremeyeceğini, yeni bir anlayış olarak 'dengeleyici liberal' (compensatory liberal) bir bağlama gerek olduğunu ileri sürmektedirler. Buna göre hiper-neoliberal çağda 'saf liberalizm'; seçme ve fırsat dağılımının eşitliği konusuna yeterince ilgi göstermemiştir. Bu nedenle seçimlerin, fırsatların ve sonuçların dağılımında eşitliği daha anlamlı şekilde temel alan 'dengeleyici liberalizm' düşüncesine gereksinim vardır. Bishop ve Payne (2021)'e göre; Anthony Arblaster'in (1984) sözünden de alıntılardıkları gibi; 'liberalizmin en iyi yanı olan, özgürlüğe ve eşitliğe inanç; liberallere bırakılamayacak kadar iyidir.' Dolayısıyla, neoliberalizmin yıkıcılığına karşı dengeleyici bir liberalizmi amaçlamak oldukça yol göstericidir (Bishop ve Payne, 2021, s.15).

İkinci olarak, ilk kez 1944'te *Great Transformation* adlı kitabıyla Karl Polanyi'nin ileri sürdüğü ve 1985'te *Economic Action and Social Structure: The Problem of Embeddedness* başlıklı makalesiyle Mark Granovetter'in güçlü bir görünüm kazandırdığı 'gömülülük' (embeddedness) kavramı, post-neoliberalizm görüşüne bağlanabilmektedir. Bu noktada gömülülük; kamusal kurumların ekonomik alanı etkin bir şekilde yönetme yetkisi ve yeterliliğini ifade etmektedir. Bishop ve Payne (2021)'in, Orfeo Fioretos ve Eugenia Heldt'ten (2019) alıntılardığı gibi; yüksek düzeyde gömülü bir sistem, kamusal kurumların mal, sermaye ve emek piyasalarına müdahale etme yetkisine sahip olduğu bir sistemdir. Gömülü olmayan sistemlerde ise tam tersine, kamusal kurumlar piyasa katılımcılarının davranışlarını yapılandırmak için etkili araçlardan yoksundur (Bishop ve Payne, 2021, s.15).

Kamusal kurumlar, ulus-devletlerin katı ve gerici bir ulusçuluğa kaçmadan yapıcı ve üretken bir yapıda 'dengeleyici' olma istekliliği ve yeteneği doğrultusunda bir işlev üstlenebilmelidir. Ulus-devletler bu kamu kurumlarını toplumun seçeneklerini genişletmek ve eşitlemek için ekonomik kalkınma ekseninde yapılandırmalıdır. Bunu yaparken adil bir bağlamda toplumun farklı kesimleriyle iş birliğine dayalı, kolektif bir tutuma sahip olmalıdır. Gerici bir ulusçuluğa yönelmeden küresel yönetim ve küresel kamu politikaları anlayışıyla dengeleyici liberalizm ilkesi temelinde yeniden-küreselleşme süreci planlanmalıdır (Bishop ve Payne, 2021).

Elsner (2020), biri mikro ekonomik, diğeri de makro ekonomik temelli olmak üzere iki boyutta görülecek gelişmelere göre yeniden-küreselleşmenin olup olmayacağını sorgulamaktadır. Elsner (2020)'ye göre; ilk olarak mikro ekonomik temeldeki yeniden yapılandırmalar, firmaların daha fazla arz güvenliği, daha az kırılganlık ve daha yüksek sağlık hedeflemesiyle gerçekleşecektir. Genel olarak bu, belli ölçüde zayıflayan uluslararası iş bölümü, yerli üretim ve değer zincirlerinin belli ölçüde kısaltılması anlamına gelebilecektir. Bu nedenle firmalar, tedarikçilerini mekan ya da firma tipi bağlamında çeşitlendirmeye çalışabileceklerdir. Hatta esnek

üretim dışında, karşılanabilecek düzeyde maliyetler dahilinde daha büyük stoklar tutmak da isteyebileceklerdir (Elsner, 2020, s.12).

Makro ekonomik boyutta ise yapısal, teknolojik ve ekolojik hedefler ortaya koyulması ve gelişmiş bir sosyoekonomik yapının hedeflenmesinden hareketle uygulanacak bazı politikalar önemli olacaktır. Merkez bankalarının geniş parasal olanakları, Keynesçi bir maliye politikası, proaktif bir sanayileşme politikası ve uluslararası kaynak kullanımını konusunda hükümetler-arası daha fazla anlaşma; yeniden-küreselleşmeyi makro boyutta destekleyebilecektir (Elsner, 2020).

Elsner (2020) yeniden-küreselleşme bağlamında olası alt süreçlere de dikkat çekmektedir. Özellikle mikro boyutta firma stratejilerinin yenilenmesi ve çeşitlenmesi doğrultusunda mekansal kümelenme ve biraz daha yoğunlaşan küresel üretim ağı ortaya çıkabilecektir. Bu, yeniden-küreselleşme eğilimi içinde belli ölçüde bölgeselleşme ve yerelleşme anlamı da taşıyabilecektir (Elsner, 2020, s.13).

Elsner (2020), yeniden-küreselleşmeyi Çin'in olası liderliği üzerinden de değerlendirmekte ve bu liderliği Yeni İpek Yolu stratejisi olarak ileri sürmektedir. 2025, 2030, 2040 ve 2049 yılları için kapsamlı bir hedefleme prototipi olarak Çin'in ünlü 'Made in China 2025' programı, bir bakıma Çin'in küresel hedeflerini ortaya koymaktadır. Bu programda da belirtilen, bir araya gelme, pazarlık yapma, karşılıklı çıkarları ve kazan-kazan mantığını tanımlama ve uzun dönemli güvenilir işbirliğine girme gibi ilkeler Çin modelinden hareketle yeniden-küreselleşme için temel olabilecek olanaklardır (Elsner, 2020, s.13).

Çin, kendi programı bağlamında Brezilya, Rusya, Hindistan (BRI) ve Güneydoğu Asya ile yürüttüğü işbirliklerini kimi Afrika ülkeleriyle yaptığı anlaşmalarla genişletmektedir. Bu ilişkiler Çin'e bölgeselleşme yararları sağlayacak üretim ağını genişletme olanağı sunmaktadır. Özellikle mikroçip ve tıbbi ürün endüstrilerinde Çin kendi çeşitlendirdiği üretim ağında liderlik rolündedir ve bir bakıma kendi yeniden-küreselleşme modelini yaratmaktadır. Singapurlu siyaset bilimci Kishore Mahbubani'nin 2020 yılında yayınladığı 'Çin Kazandı mı?' adlı kitabında sorguladığı gibi; Batı, Çin'in liderliğindeki Güneydoğu Asya üzerinden düşünerek daha fazla rasyonelliğe, kolektif küresel değerlere, insanlığın hayatta kalmasına, kendi hayatta kalmasına, 'yeni normal' zamanların kabulüne ve daha fazla uluslararası anlaşma ve iş birliğine uyum sağlayacak mıdır? (Elsner, 2020).

Elsner (2020), son olarak yeniden-küreselleşme sürecinin oluşup oluşmayacağını şu sorulara verilecek yanıtların belirleyeceğini ileri sürmektedir: 1) Geliri ve serveti yakın geçmişte çok büyük ölçüde arttıran neoliberalizm sona erecek ve yerini daha proaktif ve örgütlenmiş, daha rasyonel olarak düzenlenmiş ve daha eşitlikçi bir kapitalizme mi bırakacak? Büyük küresel politik güce sahip Wall Street buna izin verir mi? 2) ABD kendi şiddetli ve belki de varoluşsal salgınından ne kadar zayıf/güçlü, saldırgan ve keyfî çıkacak? Askeri çatışmaların geleceği ne olacak? 3) Hegemonyacılık ve iki/çok taraflılık sona erecek ve tek merkezlilik, yerini yeni bir çok-taraflılığa mı bırakacak? 4) Paralel yeniden-küreselleşme blokları veya gerçek yeni anlaşmalar bağlamında daha fazla ayrışma olacak mı? 5) Uluslararası hukuk yeniden kurulacak ve Birleşmiş Milletler yeniden güçlendirilecek mi? 6) Yerelden küresele daha şeffaf, çok düzeyli kamu anlaşmaları olacak mı? 7) Daha sağlam bir uluslararası iş bölümü ve üretim ağı ortaya çıkacak mı? 8) Daha sağlam sistemli kümeler ve ağlardan oluşan gelecekteki yapılar, sosyoekonomik karmaşıklığı daha iyi yönetebilecek mi? (Elsner, 2020, s.15).

Yeniden-küreselleşme eğilimi, bir yandan küreselleşmenin getirdiği bazı geliştirici kazanımların korunması, diğer bir yandan küresel sistemin eksiklerinin ve yanlışlarının giderilmesi ve sonrasında yeniden yapılandırılması ekseninde biçimlenen bir kavramdır. Küreselleşmenin eski

haliyle yıkıcı yanlarının bilincinde olarak yapıcı bir nitelik taşımaktadır. Bu yönüyle küreselleşmeden-dönüşü de çağrıştırmaktadır.

4. GENEL BİR DEĞERLENDİRME VE SONUÇ

Gerek küreselleşmeden-dönüş kavramı gerekse yeniden-küreselleşme kavramı; özgün küreselleşme sürecinin yol açtığı yerel-ulusal ve küresel sorunlardan hareketle ileri sürülmüştür. Küresel kapitalizm, küresel sistemin ana karakterini oluşturmayı sürdürse de, küreselleşme süreci refah, kültürel etkileşim, politik yakınlaşma gibi vaatleri ileri sürse de yerel/küresel eşitsizlik ve yoksulluk, özgün kültürel değerlerin yıpranması, ulus-devletin zayıflaması gibi sorunlar da yaratmıştır.

Küresel çapta toplumsal bozulma yaratan bu süreçte yükselen küreselleşmeden-dönüş ve yeniden-küreselleşme kavramlarının içerdiği tezlerde benzerlikler göze çarpmaktadır. Bu benzer tezler şöyle özetlenebilmektedir: 1) Ulus-devlet bağımsızlığı. 2) Devletçi/kamusal etkin politikalar. 3) Kalkınmacılık. 4) Yerelde ve küreselde katılımcılık, kolektiflik. 5) Yerelde ve küreselde eşitlikçilik. 6) Küresel yönet(iş)im.

Küreselleşmeden-dönüş, bu tezlerle biraz daha kapalı-korumacı bir sistem özelliği gösterirken ve ulusötesileşme bir yana, uluslararasılaşmayı yeniden öne çıkarırken; yeniden-küreselleşme, özgün küreselleşmenin iyileştirilebileceği, geliştirilebileceği düşüncesi üzerine kuruludur. Her iki kavram da, küreselleşmenin vaatlerinin gerçekleşmediği ya da bir anlamda vaatlerin/kazanımların eşitsiz dağıldığı düşüncesiyle yeni süreçlerin kurgulanması gereğini içermektedir. Bu bakımdan *normatif* bir karakter göstermektedir. Küreselleşmenin olumsuzluklarına karşı, doğru politikaların *ne olması gerektiği ne yapılması gerektiği* üzerine inşa olmaktadır.

Normatif yapısıyla küreselleşmeden-dönüş ya da yeniden-küreselleşme; ekonomik krizlere, göç(men) sorunlarına, derinleşen işsizlik ve yoksulluğa, dış rekabetin yıkıcılığına ve benzeri olumsuz sonuçlara karşı alternatifleri olan bir küresel sistem önermektedir. Bütünsel, kapsamlı bir korumacılık ve içe kapanma söz konusu olmasa da özgün küreselleşme sürecinin getirdiği *küresel bağlantılılık* ve *küresel bilinç* temellerinde yükselen *küresel toplum* oluşumundan bütünüyle vazgeçilme de, küresel sistemin sorgulandığı açıktır. Küresel çaptaki bu sorgulamanın farkında olarak, özgün küreselleşmeye eklenme sürecindeki uyumsuzlukların yarattığı toplumsal açmazları henüz aşamamış, gelişmekte olan ya da az gelişmiş ülkeler; küreselleşmeden-dönüş ya da yeniden-küreselleşme kavramlarını, süreçlerini daha akılcı biçimde bir toplumsal yapı kurma fırsatı olarak görmelidirler.

YAZAR BEYANI

Araştırma ve Yayın Etiği Beyanı

Bu çalışma bilimsel araştırma ve yayın etiği kurallarına uygun olarak hazırlanmıştır.

Etik Kurul Beyanı

Bu çalışma Etik Kurul onayını gerektiren bir araştırmayı içermemektedir.

Yazar Katkısı

Bu çalışma tek yazarlıdır.

Çıkar Çatışması

Bu çalışmadan doğan herhangi çıkar çatışması bulunmamaktadır.

Destek Beyanı

Bu çalışma için herhangi bir kurumdan destek alınmamıştır.

KAYNAKÇA

- Açıkalın, S. (2023). Küreselleşme, küreselleşmeden geri dönüş süreçleri ve çevresel etkileri. M. Mete vd. (ed.) içinde, *İktisadi ve İdari Bilimlerde Uluslararası Çalışmalar II*. Serüven Yayınevi, 145-160.
- Adda, J. (2013). *Ekonominin küreselleşmesi*. (Çev.: S. İncei). Yedinci Baskı. İletişim Yayınları. İstanbul.
- Bello, W. (2004). *Deglobalization: Ideas for a new world economy*. New Updated Edition. Zed Books, New York.
- Benedikter, R. (2020). What is re-globalization? *New Global Studies*, 15(1), 73-84. <https://doi.org/10.1515/ngs-2020-0051>
- Bishop, M. L., & Payne, A. (2021). The political economies of different globalizations: Theorizing reglobalization. *Globalization*, 18(1), 1-21. <https://doi.org/10.1080/14747731.2020.1779963>
- British Broadcasting Corporation [BBC]. (2018). Donald Trump: European Union is a foe on trade. 27 Eylül 2024 tarihinde <https://www.bbc.com/news/world-us-canada-44837311> adresinden alınmıştır.
- British Broadcasting Corporation [BBC] News Türkçe. (2018). ABD ticaret savaşları. 27 Eylül 2024 tarihinde <https://www.bbc.com/turkce/haberler-dunya-44581292> adresinden alınmıştır.
- Buhari, D. (2023). The myth of deglobalization: Definitional and methodological issues. In M. Steger vd. (ed.), *Globalization: Past, Present, Future*. University of California Press, 74-89.
- Chortareas, G. & Pelagidis, T. (2004). Trade flows: A facet of regionalism or globalization. *Cambridge Journal of Economics*, 28(2), 253-271. <https://doi.org/10.1093/cje/28.2.253>

- Coşkun, R. (2016). Küreselleşmeden geri dönüş: Küreselleşme, yarı küreselleşme ve tersine küreselleşme üzerine bir tartışma. *Kesit Akademi Dergisi*, 2(6), 1-22. <http://dx.doi.org/10.18020/kesit.1098>
- Elsner, W. (2020). Globalization, deglobalization and reglobalization. 11 Temmuz 2024 tarihinde <https://www.researchgate.net/publication/342833438> adresinden alınmıştır.
- European Commission. (2018). EU and Japan sign economic partnership agreement. 27 Eylül 2024 tarihinde <https://trade.ec.europa.eu/access-to-markets/en/content/eu-japan-economic-partnership-agreement> adresinden alınmıştır.
- Gong, J. (2020). Reglobalization vs. deglobalization. 9 Ağustos 2024 tarihinde <https://en.tmtpost.com/post/4415820> adresinden alınmıştır.
- Hillebrand, E. (2010). Deglobalization scenarios: Who wins? Who loses? 9 Ağustos 2024 tarihinde https://www.uky.edu/~ehill2/dynpage_upload/files/DeglobalizationScenarios.pdf adresinden alınmıştır.
- International Labour Organization [ILO]. (2004). *A fair globalization*. International Labour Organization Publications, Geneva-Switzerland.
- Kazgan, G. (2016). *Liberalizmden neoliberalizme: Neoliberalizmin getirisi ve götürüsü*. Remzi Kitabevi Yayınları, İstanbul.
- Postelnicu, C., Dinu, V. & Dabija, D. (2015). Economic deglobalization: From hypothesis to reality. *Ekonomie a Management (Economics and Management)*, 18(2), 4-14. <https://doi.org/10.15240/tul/001/2015-2-001>
- Sklair, L. (2001). *The transnational capitalist class*. Blackwell Publishers Ltd., Oxford.
- Sklair, L. (2002). *Globalization: Capitalism and its alternatives*. Oxford University Press, New York.
- Steger, M. (2009). *Globalisms: The great ideological struggle of the twenty-first century*. Rowman&Littlefield Publishers Inc., Maryland.
- Troyjo, M. (2017). The clash between deglobalization and reglobalization. 22 Temmuz 2024 tarihinde https://www.huffpost.com/entry/the-clash-between-deglobalization-reglobalization_b_586e8e2de4b0a5e600a78907 adresinden alınmıştır.
- Van Rijckeghem C., & di Mauro, B.,W. (2013). Financial deglobalization: Is the world getting smaller? *Working Papers of Bogazici University, Department of Economics*, No: 2013/14.